

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРЕПІДГОТОВКОЮ ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ У 1920-1923 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Явища, характерні для освітянської галузі на теренах України в 20-30-х роках ХХ ст., привертати і привертають увагу своєю насиченістю, активними пошуками способів розв'язання проблем, зумовлених тогочасними реаліями. Одна з таких проблем була пов'язана з перепідготовкою працюючих педагогічних кадрів, підвищенням їхнього кваліфікаційного рівня, винайденням оптимальних форм управління цим процесом.

Підтвердження правомірності такої тези знаходимо в працях науковців минулого (Г. Гринько, М. Зотін, Н. Мірза-Авак'янц, М. Скрипник та ін.) і сучасності (М. Майборода, Н. Побірченко, Н. Протасова А. Сігаєва та ін.).

Поцінуючи зроблений ними внесок у розробку зазначених проблем, хотіли б зупинитися на висвітленні особливостей становлення системи управління перепідготовкою вчителів у період 1920-1923 рр.

Активізація проблеми перепідготовки працівників освіти на початку 20-х років була спричинена, принаймні, двома обставинами:

- по-перше – прагненням утілити в життя принцип загальності навчання, що вимагало різкого збільшення кількості шкіл і, як наслідок, такого ж збільшення кількості вчителів;
- по-друге – реалії соціалістичної революції не були позитивно сприйняті більшою частиною педагогів, які, по суті, відмовилися співпрацювати з новою владою.

Учитель був однією з основних завад на шляху реформи старої школи. Під час революційних подій велика маса вчительства побачила втілення своїх соціально-політичних прагнень у Лютневій революції. Саме вони зустріли Жовтень вороже, розцінивши його як узурпацію влади.

Щоб нівелювати ці негативні настрої, слід було «створити» нового вчителя. Однак, зважаючи на те, що в цей час освітянський загаль становив 63 тисячі, не могло бути й мови про їхню просту поосібну заміну. Тому постало питання про проведення перепідготовки, яка відкривала шлях як до політичного, так і педагогічного «перевиховання» педагогічних кадрів.

Сучасні фахівці виокремлюють у розвитку національної системи підвищення кваліфікації вчителів у 20-30-ті роки кілька умовних етапів.

Перший етап охоплює 1920-1923 рр. У цей час відбувається збирання вцілілого шкільного матеріалу, створюються керівні органи освіти – Головпрофос та Головсоцвих, а також різноманітні курси для працюючих учителів.

Другий етап припадає на 1924-1926 рр. Протягом цього періоду було створено додатковий орган з питань перепідготовки вчителів – Центральне бюро, розроблено й оприлюднено низку засадничих документів і положень, в яких визначалися основні форми реалізації цього процесу, окреслювався зміст їх роботи.

Характерною рисою третього етапу (1927-1930 рр.) була активізація пошуків нових шляхів оптимізації роботи з підвищення кваліфікації вчителів,

створення системи навчання, яка запроваджувалася без відриву від основної роботи в школі. Навчальні плани тепер набувають обов'язковості (на відміну від «пробних», які застосовувалися в минулі роки) і охоплюють чотирирічний термін перепідготовки; навчання ґрунтується на диференційованому підході до різних груп педагогічних кадрів. Верхня межа цього етапу корелюється з постановою XI Всеукраїнського з'їзду Рад (1930 р.) щодо уніфікації системи освіти.

Четвертий етап (1931-1939 рр.) характеризується зосередженням уваги партійних і радянських органів на підготовці вчительських кадрів через систему ВІПКП. Виходить низка постанов РНК, спрямованих на посилення роботи з підвищення кваліфікації вчителів; встановлюються пільги для вчителів та їхніх родин [3, 118-119].

Не заперечуючи правомірності такого підходу, вважаємо за необхідне проаналізувати сутність першого з названих періодів з погляду заявленої нами проблеми.

Започаткована в 1920 році перепідготовка педагогічних кадрів, попервах не мала ані організованого характеру, ані системи чітко визначених керівних органів, які б послідовно і систематично запроваджували конкретні її форми, покладаючи в основу такої роботи спеціально розроблені й офіційно затверджені навчальні програми. Зрозуміло, що облаштована подібним способом перепідготовка, не могла ефективно виконувати завдання, які висувалися перед нею керівними органами освіти. До того ж, існувала проблема із залученням до цього процесу вчителів, які, посилаючись на зайнятість, необхідність заробітку для підтримки матеріального стану своїх сімей, неохоче включалися у перепідготовку, а то й зовсім відмовлялися від неї.

Зважаючи на таку ситуацію, Укрголовпрофос 20 травня 1921 року звернувся до Губпрофосвіти з листом, в якому констатував, що «питанням педагогічної освіти більшість Губпрофосвіти надає надзвичайно мало уваги» [5]. На підтвердження цього наводилися такі факти, як відсутність будь-якого плану курсової роботи, її хаотичність та стихійність, відсутність відповідних адміністративних органів (підвідділів, секцій) і зв'язку в цьому аспекті з Союзом робітників освіти; приміщення під школи і курси надавалися в останню чергу.

З метою поліпшення справ, залучення до перепідготовки якомога більшої кількості освітян, Декретом Ради народних комісарів УРСР «Про учбову повинність робітників соціального виховання» [1] за підписами голови Раднаркому Радковського і керовсправами Солодуба всі робітники соціального виховання, робітники дитячих садків, будинків, клубів, колоній, семирічної трудової школи «включно до 40 років віком» оголошувалися «як підлеглі учбовій повинності» [1].

Перед Наркомосвіти висувалося завдання забезпечити проведення протягом трьох років усіх працівників соціального виховання через спеціальні 6-місячні курси «з метою засвоєння обов'язкового мінімуму політичної та педагогічної грамоти» [1].

Зважаючи на важливість підвищення кваліфікаційного рівня освітян, Декретом рекомендувалося звільняти їх від виконання педагогічних обов'язків, «залишивши за ними посади, помешкання та повне утримання» [1]. Крім цього,

Наркомосвіті та Півбюро ВЦРПС доручалося визначити розмір додаткової оплати слухачам, які мають родину і повинні відвідувати курси поза місцем роботи і проживання.

Заохочуючи в такий спосіб педагогічних працівників до навчання на курсах, Декрет водночас акцентував на тому, що «порушення учбової повинності й дисципліни розглядаються як порушення трудової повинності, і винні в цьому підлягають відповідальності до суду» [1].

Цей Декрет можна розглядати як установчий документ, в якому перепідготовка педагогічних кадрів набула нормативного затвердження.

Щодо початку самої кампанії, він припадає на 1922/23 навчальний рік. 10 грудня 1922 року приймається положення «Про заходи з підвищення педагогічної і політичної кваліфікації педагогів» [4], в якому набули чіткого окреслення провідні завдання щодо організації перепідготовки освітян. Було визнано необхідним:

1) проводити інструктивні конференції-курси та екскурсії на виробничі підприємства повітового і волосного рівнів;

2) організувати забезпечення газетами через проведення кампаній колективної підписки, залучаючи до цього насамперед Союзні організації, нарпроси і всі культурно-освітні заклади;

3) організувати пересувні бібліотеки, укомплектовані відповідною літературою;

4) організувати при Будинках освіти в містах обов'язкові для працівників освіти лекції і семінари з соціально-економічних, політичних і педагогічних питань;

5) забезпечити працівників освіти керівництвами з соціально-економічних питань.

Виконання останніх двох пунктів повинно було перевірятися Нарпросами під керівництвом уповноважених Губнарпросу. Такій перевірці (визначення рівня засвоєння соціально-економічного, політичного і педагогічного мінімуму, затвердженого програмою Наркомосу України) підлягали працівники освіти всіх закладів соцвиху, Профшкіл, шкіл робітничої молоді та курсів профтехосвіти.

Та все ж таки перепідготовка педагогічних працівників мала суттєві недоліки. Серед них слід назвати:

- короткий термін курсів (1-1,5 місяці), який не давав змоги опрацювати всі питання, необхідні для професійно-педагогічної діяльності вчителя;
- перевантаженість навчальних планів;
- утруднення в поєднанні теорії, яка вивчалася на курсах, з практичною роботою вчителя через проведення курсів у літній період;
- відсутність відомостей щодо рівнів підготовленості вчителів до професійної діяльності, характер їхньої роботи тощо;
- недостатня забезпеченість курсів викладацькими кадрами;
- домінування лекційної форми викладу матеріалу;
- обмеженість часу на самостійну роботу слухачів.

Незважаючи на ці вади, період 1920-1923 рр. характеризується зосеред-

женням уваги на систематизації і поглибленні педагогічної кваліфікації працівників освіти. І хоча основна увага в змісті перепідготовки концентрувалася на політичних питаннях, запроваджені в цей час курси ознайомлювали слухачів і з педагогічними проблемами. Наприклад, програма Донецьких губернських курсів, які відкрилися 1 липня 1923 року в Таганрозі, включала 65 годин на політичну перепідготовку і 357 годин – на педагогічну. Політичний цикл окружних курсів у Таганрозі був розрахований на 65 годин, а педагогічний – на 84 [3, 59].

Важливим наслідком кампанії з перепідготовки стало створення Центрального лекторського бюро, а також безпосереднього органу управління перепідготовкою освіти – спеціальної комісії при Головоцвяху Наркомосвіти України. Згідно з «Положенням про перепідготовку» від 20 грудня 1923 року ця комісія була реорганізована в Центральне бюро при Головоцвяху. До складу Центрального бюро входило 5 осіб: представники Головоцвяху (голова бюро), Агітпропу ЦК КПУ, Головопрофосу, Головополітосвіти та Укрбюро Цекосу [2, 248].

Проведена ними перевірка показала, що «освітянський загальний проробив велику працю щодо підвищення рівня своїх соціально-політичних та педагогічних знань і навичок». Водночас наголошувалося, що «вчительство в цілому є ще далеко не підготовлене до тих вимог, що йому ставить радянська влада взагалі і радянська освіта зокрема» [2, 248]. З цього робився висновок про те, що «перепідготування лише почалося й намічається велика продуктивна, як для всіх працівників, так і для діячів освіти, дальша робота в зазначеному напрямкові» [2, 248].

Окрема увага зверталася на те, що така робота «має різнитися від попереднього періоду перепідготування з його терміновістю й ударністю методів – своєю поглибленістю, систематичністю й тривалістю» [2, 248].

Проголошуючи такі ідеї, Центральне бюро вважало за необхідне забезпечити належне управління цією діяльністю. З цією метою було створено підпорядковані йому органи на місцях: при губвіднаросах – губернське бюро у складі зав.губВНО (голова) та по одному представнику від губагітпрому та губосу; при округових інспекторах освіти – округові бюро у складі старшого округового інспектора (голова), представників окрпарткому та окросу. У районах управлінські функції покладалися на Окрбюро, яке мало діяти через своїх уповноважених, яких воно обирало на свій розсуд з районних інспекторів, місцкомів Робосу, завідуючих вищими трирічними педкурсами, профшколами, трудшколами, семирічками тощо.

Зазначені органи в межах підлеглої території вважалися єдиними керівниками всієї роботи з перепідготовки педагогічних кадрів. Підзвітність мала такий порядок: районні уповноважені звітувалися перед окрбюро, окрбюро – перед губбюро, а вони – перед Центральним бюро. Перед кожним з цих ієрархічних рівнів поставали конкретні завдання.

До завдань Центрального бюро належало:

- здійснення загального нагляду за проведенням перепідготовки в масштабах усієї республіки із залученням до цього апарату НКО;
- організація Центрального лекторського бюро і центральних курсів для

підготовки керівників педоб'єднань і надання допомоги відповідним губустановам;

– видання й добір необхідної літератури, посібників, poradників тощо.

Завдання губбюро передбачали «провід у межах губернії і переведення в життя відповідно до місцевих умов заходів перепідготування на підставі директив Центрального бюро» [2, 250].

Завдання округових бюро полягали в тому, щоб забезпечувати в межах округи реалізацію заходів з перепідготовки згідно з директивами Центрального бюро і губбюро.

Районні уповноважені мали здійснювати провадження перепідготовки і контроль за «правильністю і ретельністю виконання вказівок вищих інстанцій» [2, 250].

При наявності працівників освіти з національних меншин для управління і проведення перепідготовки на всіх рівнях залучалося по одному представнику ради нацменшин.

Таким чином, проведений нами історико-педагогічний аналіз проблеми перепідготовки працівників освіти та управління нею засвідчує, що в 1920-1923 рр. відбуваються активні дії з її розв'язання. Як наслідок, зміст цієї роботи поступово набуває уніфікованого, цілеспрямованого характеру, що й стало передумовою створення наприкінці цього періоду чітко ієрархізованої системи управління нею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюлетень Наркомосвіти України. – Х., 1921. – № 6. – С. 10-12.
2. Путь просвещения. – 1924. – № 3. – С. 248-250.
3. Сігаєва Л.Є. Становлення і розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (20-30-ті роки ХХ ст). Монографія. – К.: ПП «Липень», 2000. – 237 с.
4. ЦДА. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 834. – Арк. 43.
5. ЦДА. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 279. – Арк. 95.